

Pedagogická diagnostika předškolního dítěte*)

Doc. PhDr. LILI MONATOVÁ, DrSc.,
filozofická fakulta univerzity J. E. Purkyně, Brno

V pedagogických oborech zaujala v současném rozvoji naší socialistické společnosti pedagogická diagnostika již své pevné místo, neboť přispívá při stanovení adekvátního působení na člověka k prohlubování pedagogické teorie i pedagogické praxe. Zvláště důležitá je zejména v raných fázích vývoje dítěte, kdy je citlivější a zvýšeně zranitelné, a proto jsou podrobné informace o jeho rozvoji zdravotním, psychickém i sociálním a o výchově v rodině, v jeslích i v mateřské škole pro další práci podstatné. V popředí zájmu všech odborníků je a bude i v budoucnosti taková pedagogická diagnóza, která přispěje k upřesnění pedagogické prognózy a ke stanovení adekvátního postupu ve výchově dítěte. Měla by sloužit hlavně ke zkvalitnění péče o každé jednotlivé dítě i o celou skupinu dětí a být vodítkem pro pozitivní řešení dalšího rozvoje naší dorůstající generace. Takto se může stát východiskem pro stanovení optimálních kritérií výchovného vedení dítěte od narození po vstup do základní školy.

U normálních a zdravých dětí se zabývají pedagogickým posuzováním jesle, avšak u převážné většiny našich nejmenších teprve mateřská škola. Při vstupu dítěte do těchto institucí jde o vstupní diagnózu a z ní vyplývající prognózu, v době docházky do jeslí a do mateřské školy pak o průběžné kontrolní diagnózy a o další přiměřené výchovné vedení. Týká se ovšem nejen jeslových sester a učitelek mateřské školy, ale především rodiny, na jejíž péči tyto instituce navazují, a proto by měla být vzájemná přesná informovanost a spolupráce samozřejmá. Takový postup, který ujasní všem vychovatelům, jak dítě vést, čeho se vyvarovat a co vyžadovat, jak podporovat jeho aktivitu a spontaneitu, je jistě velmi důležitý. Přispívá podstatně k objektivnímu hodnocení dítěte, jež odpovídá jeho věkovým a vývojovým možnostem i jeho individuálním zvláštnostem.

Úkolem pedagogické diagnostiky je posoudit současný celkový stav dítěte – jeho úroveň tělesnou a pohybovou, intelektuální a světonázorovou, estetickou, morální a sociální v úzké závislosti na výchově, které se mu dostává. To

znamená, že pedagogická diagnóza postihuje na základě dosavadního výchovného působení, znalosti prostředí a podmínek vedení dítěte v rodině, v jeslích a v mateřské škole, popřípadě i v dalších institucích výsledky jeho činností, jednání a chování v oblasti jednotlivých výchovných složek i v ostatních situacích, s nimiž se dítě setkává. Dosažené závěry zkoumání tvoří východisko pro stanovení pedagogické prognózy dalšího vývoje dítěte a umožňují kontrolovat tento předpoklad průběžným hodnocením, popřípadě výstupní diagnózou při přechodu z jedné instituce do druhé.

Komplexní pedagogická diagnostika sleduje dítě i jeho prostředí ve vzájemných dialektických vztazích a respektuje současně vývojová hlediska i změny, k nimž u něho dochází od narození po vstup do základní školy. Opírá se v první řadě o osobní i rodinnou anamnézu a rovněž o anamnézu životního prostředí dítěte. Diagnostika respektuje jeho věk, neboť čím je dítě mladší, tím vyžaduje jeho posuzování delší kontakt s ním, jinak se neprojeví přirozeně, protože není způsobitelné adekvátně reagovat na nové situace. Za optimální lze považovat dlouhodobé pozorování, doplněné některými vybranými experimentálními postupy. Uvedené metody poskytují hluboké znalosti o fyzické, psychické i sociální úrovni dítěte, směřují k další precizaci jeho hodnocení a jsou proto nosné pro další výchovné působení i pro stanovení kritérií odpovídajících jeho potřebám. Tento přístup dovoluje dospět k odpovědné pedagogické diagnóze a určit další způsob práce s dítětem; zároveň je také prognosticky významný, poněvadž poskytuje všestranný pohled na dítě.

Pro objektivní hodnocení je nejvhodnější prostředí, jež je dítěti důvěrně známé, neboť zkoumání má být nenápadné a má se zaměřovat na procesuální stránku jeho vývoje a na výchovu v rodině, v jeslích i v mateřské škole. Tento požadavek se týká do jisté míry i zápisu do základní školy, kde nové prostředí může působit na dítě tlumivě nebo nevhodně rušivě, i když je na tuto událost připravováno v rodině i v mateřské škole.

Nedílnou součástí pedagogické diagnostiky jsou individuální rozhovory s rodiči dítěte a s dalšími vychovateli i besedy s nimi, které mohou přispět k osvětlení některých projevů dítěte a k vysvětlení některých změn, k nimž u něho dochází. Na tomto pokladě lze dospět k žádoucímu výchovnému působení u rodičů i u pracovníků veřejných institucí. Proto je také potřebné hodnotit osobnost jeslových sester a učitelek mateřských škol, jejich vzdělanostní, pedagogickou i společenskou úroveň a jejich vztah k dětem.

Lze konstatovat, že pedagogická diagnóza má přispět ke zvýšení informovanosti vychovatelů o dítěti, aby mohli upřesnit své výchovné působení na ně a lépe zabezpečovat jeho další příznivý vývoj. Důležité je rovněž zabránit opaku, kdy odborník nesprávně setrvává na výsledcích diagnózy z minulosti, a to ještě i v době, kdy se již dítě projevuje jinak, neboť je na kvalitativně vyšším stupni svého vývoje, který není dostatečně respektován. Je ovšem nezbytné vědět, jaké má být dítě v určitém věku, aby bylo možno konfrontovat tento obecný model s individuálními specifičnostmi každého jednotlivce. Tyto zvláštnosti jsou výsledkem zrání a učení, vlivu dědičnosti, prostředí a výchovy a jejich vzájemných vztahů. Od narození po počátek školní docházky potřebuje dítě společensky správný, diferencovaný a šetrný přístup, láskyplné

a současně cílevědomé a koordinované vedení v rodině, v jeslích i v mateřské škole.

Je důležité, aby pedagogická diagnóza zabezpečovala dítěti systematickou a trvalou pozornost vychovatelů, aby mohlo dosahovat v jednotlivých vývojových obdobích žádoucí úrovně. Má rovněž zabránit některým nevhodným záťažovým situacím, které neodpovídají věku a individualitě dítěte, a zajistit mu radostné prožívání jeho teprve začínajícího života. Přitom je potřebné zvolit takové postupy, které mohou příznivě podporovat vývoj dítěte průměrného či v některé oblasti mimořádně vyspělého, ale i takového dítěte, které vykazuje drobnější nedostatky, popřípadě i závažnější defekty. Včasná diagnóza je významným předpokladem k překlenutí a vyrovnaní menších závad, má však také pozitivní vliv na přiměřené řešení těžšího postižení. Respektování všech rozdílů mezi dětmi je základním předpokladem pro vytvoření optimálního sociálního zázemí v rodině, v jeslích i v mateřské škole. Může dítěti usnadnit adekvátní uplatnění a náležité projevy týkající se jednotlivých výchovných složek se zvláštním zaměřením na oblast morální a intelektuální, na úroveň jeho poznatků, dovedností a návyků.

V dlouhodobém rozvoji pedagogické diagnostiky je žádoucí mít na zřeteli její komplexnost, má-li být užitečná pro pozitivní vývoj dítěte. Vyžaduje velkou citlivost a pedagogický takt při diagnostikování. Je důležité, aby byly nevťiravé a mimovolné, aby si dítě ani neuvědomovalo, že je sledováno, speciálně hodnoceno a posuzováno. Při respektování uvedených požadavků lze dosáhnout toho, že se dítě projeví přirozeně a bezprostředně, takže bude možno dospět k objektivním závěrům diagnózy. Dodržením tohoto postupu lze podporovat důvěru, s jakou přistupuje dítě k dospělému, a prohlubovat autoritu učitelky mateřské školy. Každá jednostrannost ve vedení a oceňování, necitlivost v postoji k dítěti, ale i k jeho rodičům může mít mnohem závažnější důsledky, než se na první pohled zdá. Proto je na místě vyvarovat se ukvapenosti v závěrech, mít pro všechny děti dostatek času a porozumění a podněcovat příznivý vývoj každého jedince. Za užitečnou je možno považovat pedagogickou diagnostiku především tehdy, budou-li její výsledky naznačovat nejen pedagogickou prognózu, ale přímo možnosti dalšího výchovného postupu. Vychovatel může docenit zejména takovou diagnózu, která mu naznačí, jak na dítě působit, aby se mohlo rozvíjet lépe než doposud, a tím přispěje hodnocení k usnadnění a k prohloubení výchovně vzdělávací práce.

Perspektivně se ukazuje potřeba hlouběji propracovávat naznačené myšlenky a uplatňovat je ve výchově dětí předškolního věku takovým způsobem, aby se pedagogická diagnostika stala nepostradatelnou součástí pedagogické vědy.

POZNÁMKA

*) Stať byla přednesena jako diskusní příspěvek na rozšířeném zasedání vědeckého kolegia pedagogiky a psychologie ČSAV v září r. 1984.